

Archeologický výskum cisterckého kláštora v Zirci v roku 2007

Ferenczi, László

V roku 1912 na prosbu opáta kláštora, Reminga Békefiho sa vykonal archeologický výskum na území niekdajšieho stredovekého kláštora – pod vedením Tibora Hümfnera O. Cist. Preskúmaná oblasť nebola dostatočne zdokumentovaná, práce prerušila 1. svetová vojna a naskôr zrušenie rehoľe. Archeologický výskum v roku 2007 mal za hlavnú úlohu overeniť detaily ruín. Počas výskumu sa zistili mnohá nepresnosti, odkryli sa ďalšie budovy, tiež hroby.

Kľúčové slová: archeologický výskum, Zirc, pôdorys, stredoveká stavba, oporný pilier

Ferenczi, László

ELTE Régészettudományi Intézet, Budapest 1088, Múzeum körút 4 b

tel: 0036304820680, e-mail: laszlo_ferenczi@hotmail.com

Cieľom archeologického výskumu (obraz č. 1.) ruín stredovekého kláštora v Zirci v mesiacoch júl až október v roku 2007 bolo overenie predchádzajúcej nepresnej dokumentácie. Výskum v roku 1912 podľa vtedajšej všeobecnej praxe sa zamerával len na budovy: v prípade kostola aj kláštora našli hlavné steny a určili rozmery budov. Na základe vtedajšej dokumentácie (pôdorys a fotky) je zrejmé, že výskum nebol úplný, po prvé: nebol preskúmaný celý priestor a po druhé: na väčšej časti územia urobili len sondy. Len vo východnom krídle kláštora bolo možné skúmať súvislú plochu, lebo na začiatku minulého storočia ešte fungovala baroková záhradka na území stredovekej rajskej záhrady, ktorá prekážala vo výskume. Vďaka tomu pôdorys z roku 1912 necháva za sebou otázky týkajúce

sa základnej rekonštrukcie komplexu: dodnes nevieme, kde sa presne nachádzalo západné uzatvorenie kostola, tiež je otáznе umiestnenie uzatvorenia sakristie. Tento rekonštruovaný pôdorys vychádza zo základných zvykov, ktoré používali pri stavbách cisteritských kláštorov.

Terajší výskum bol zameraný v prvom rade na východné krídlo kláštora (obraz č. 2.), ktoré bolo preskúmané už v roku 1912, hlavne aby sme mohli zachrániť a zakonzervovať ruiny, pomocou úspešného projektu v rámci Národného kultúrneho fondu. Vo vnútri jednotlivých miestností sa nachádzalo veľké množstvo odpadu, tiež burina. Podlaha sa zničila pravdepodobne počas postavenia novej budovy kláštora a nie počas prác v roku 1912, lebo vtedajšia dokumentácia sa ani nezmienila o stopách podlahy.

Východné krídlo

Kvôli nepresnosti predchádzajúcej dokumentácie bolo od začiatku otáznе, či na niekdajšom pôdoryse úseky stien v miestnostiach pri východnej stene v smere východ – juh sa nachádzajú oporné piliere. Na tomto mieste sme našli len nánosovú vrstvu z obdobia baroka a zo súčasnosti, okrem toho východne od kapitulnej siene sme našli stopy barokovej budovy (obraz č. 3.), ktorú pristavili k stredovekej stene, ešte existujúcej v 17. storočí. Namiesto troch oporných pilierov pri východnej stene oproti predchádzajúcemu pôdorysu sme našli štyri a na južnej strane sme zistili základy ešte ďalšieho. V najlepšom stave sa zachoval druhý oporný pilier v juhovýchodnom rohu kapitulnej siene. Na základe úrovne spodnej pôdy vo vnútornej časti kapitulnej siene jeho výška ukazuje, že vonkajšie vrstvy boli oveľa vyššie, než podlaha siene. (Vnútoraná podlaha v týchto miestnostiach mohla byť najnižšie, oproti podlahe v križovej chodbe bola o 0.7 m hlbšie.) Základy ostatných oporných pilierov sa nezachovali v dobrom stave.

V prípade druhého a tretieho oporného piliera, kde sa zachovala podkladová vrstva, mohli sme si všimnúť rozdielne farby omietky, hlavných stien a omietky používanej pri základoch oporných pilierov. Tretí oporný pilier nebol viazaný s hlavnou stenou. V prípade druhého piliera sme nemohli skúmať túto skutočnosť, totiž medzi pilierom a stenou sa nachádzajú korene stromu, čiže podrobnejší výskum nie je možný. Ak vzorky omietok potvrdia naše hypotézy, tak môžeme tvrdiť, že východné krídlo kláštora bolo dodatočne rozšírené, ved' dodatočné postavenie oporných pilierov najskôr odkazuje na neskoršie postavenie alebo rozšírenie miestnosti na poschodí – čo pravdepodobne mohlo byť dormitórium, ale to je len pracovná hypotéza. Okrem toho, tiež pri východnej stene, sme našli tri 0.5 m hlboké kolové jamy vo veľkosti 0.5 X 0.5, ktoré boli obložené vápencovými tabuľami. (obraz č. 4.) Prvá a druhá kolová jama sa nachádza v línii jednotlivých pilierov, tretia v strednej priečke štvrtého oporného piliera, čiže nie sú v rovnomernej vzdialenosti. Pravdepodobne slúžili na statické posilnenie klenby, alebo súvisia s postavením predpokladanej miestnosti s krbom a komínom na poschodí. A to môže dokázať aj výbežok v základnej stene medzi prostredným a štvrtým oporným pilierom, ktorý je široký 1.4 m a dlhý 2.8 m, ale žiaľ ani ten sa nezachoval, vybrali ho zo základov.

Infirmarium/opátov dom

Pôdorys z roku 1912 má ďalší neuralgický bod, a to že v juhovýchodnom rohu a južnom boku južnej miestnosti vo východnom krídel nič nenaznačoval. V teréne sme našli okrem vybraných základov známych stien aj pokračovanie v južnom smere, čiže môžeme predpokladať ďalšiu miestnosť. (obraz č. 5.) Podľa všeobecných noriem výstavby cisterckých kláštorov v Európe je možné, že nájdená miestnosť slúžila ako opátov dom, čiže infirmarium. Preskúmať môžeme žiaľ len priestor 2 m², lebo v týchto častiach sa

nachádza hranica majetku opátstva a z južnej časti je postavená moderná budova, ktorá je súčasťou botanickej záhrady, niekdajšieho majetku tunajších cistercitov. Budova je v kritickom stave, ale v jej skoré zruinovanie môžeme len dúfať.

Na južnej strane východného krídla sa nachádza ešte aj piaty oporný pilier, pravdepodobne aj západná stena miestnosti pokračovala ďalej južným smerom. Toto tvrdenie ešte nemôžeme dokázať, lebo stenu rozdvajil kanálový systém hore spomínanej modernej budovy, čiže po jej zruinovaní môžeme vytvoriť istejší obraz.

Kapitulná sieň

Po odstránení hornej vrstvy humusu sme zistili, že podstavce pilierov v severnej časti miestnosti oproti ostatným sú naozaj *in situ* (obraz č. 6.), čiže znamenajú istý východiskový bod na určenie zničenej podlahy. Vo vyčistenom severozápadnom rohu miestnosti, na výbežku základov stien, približne vo výške hornej úrovni podstavcov jednotlivých pilierov sa našli zlomky dosiek z červeného vápenca (obraz č. 7.) – aj keď dovŕšená, humusová vrstva nájdená pod nimi odkazuje na to, že nie sú v stave *in situ* –, zdá sa, že sú to stopy niekdajšej kamennej podlahy. V línii medzi podstavcami pilierov sme našli na východ od nich dva a západne od južného podstavca jeden hrob. Všetky tri hroby boli narušené, čo je dôsledkom barokovej prestavby alebo archeologického výskumu v roku 1912 (obraz č. 8.). Po vyberaní narušených hrobov sme zistili, že východne od podstavcov pilierov v jednej línii sa nachádzajú ďalšie – už nenarušené - kostry. Nachádzali sa tu štyri hrobové jamy rovno pri sebe. V dvoch južnejších hroboch sme našli dve mladšie, jednu *infans* a jednu *juvenis* kostru. V ďalších dvoch hroboch sme našli kostry ďalších šiestich dospelých osôb. Tie boli uložené tesne vedľa seba a len dve boli správne z hľadiska anatómie. Jedna hrobka patrila dieťaťu vo

veku 4-5 rokov: pod kostrou sa nachádza kôra, na ktorej sme si mohli všimnúť stopy zlatej nitky, ktorá bola súčasťou šiat-košele (obraz č. 9.).

Južné krídlo

Okrem overenia autenticity východného krídla archeologický výskum prebiehal aj vo východnej krížovej chodbe a v južnom krídle, tieto miesta ešte neboli preskúmané. Bolo to potrebné aj kvôli tomu, lebo ruiny východného krídla od konventnej záhrady rozdeľovala baroková stena postavená v 50-tych rokoch 18. storočia (obraz č. 10.), nachádzajúca sa na stredovekých základoch – a to na západnej hlavnej stene východného krídla. Kvôli odbúraníu tejto steny sme museli znížiť úroveň konventnej záhrady, ktorá bola nasypaná ešte v období baroku. Na území krížovej chodby a južného krídla opátstva sme vykopali 2 metre široké sondy na vyjasnenie jednotlivých vrstiev – sondy 1, 2, 5, 6 (obraz č. 11.). 1. a 2. sonda skúmala východnú krížovú chodbu, 5. a 6. zase južnú krížovú chodbu a južné krídlo.

Stredoveké vrstvy v nasypanej barokovej záhrade sa ukázali niekde aj nižšie než jeden meter. V 1. a 2. sonde stenu krížovej chodby sme našli v úrovni, v ktorej podľa starého pôdorysu mala byť. Podlahu chodby narušilo viac moderných výkopov, pod úrovňou podlahy sme našli viac narušených hrobov a tiež sekundárne uložený náhrobný kameň (obraz č. 12.). Úroveň podlahy v chodbe sme zistili aj v 6. sonde, najlepšie môžeme pozorovať v južnej krížovej chodbe. (obraz č. 13.) Ruiny podlahy narušili dvoma kolovými jamami, ich stopu môžeme pozorovať aj v násypovej vrstve. Pri severnej strane južnej krížovej chodby, na strane pri rajskej záhrade sme zistili oblasť s kameňmi a omietkou, ale nenachádzala sa tu stena, pravdepodobne je to stopa neskoršieho náteru. Stenu krížovej chodby a toto pásmo s kameňmi sa dá odlíšiť, nachádza sa medzi nimi tenká vrstva humusu. Podľa Abrahama

Wabrziga, opáta kláštora v Heinrichau, ktorý v roku 1699 prišiel do Zircu na vizitáciu, v krížovej chodbe sa nachádzala aj klenba.

Južná časť 6. sondy skončila v južnom krídle. Tu sme našli len vybrané základy severnej časti miestnosti, ale z južnej strany sme nenašli steny. Najjednoduchším vysvetlením môže byť, že južná stena sa nachádza mimo sondy, čo je možné len vtedy, ak táto miestnosť – čiže väčšinou refektorium – zodpovedá cistercienským normám a nachádza sa kolmo pri krížovej chodbe. V súvislosti s refektárom nás môže priviesť do rozpakov už spomínaný list od Abrahama Wabrziga, podľa ktorého sakristia, dormitórium a refektár – ako aj v Heinrichau – postavili v južnom smere (*ad meridiem versus ...sunt extracta*), čo sa dá vysvetliť aj tak, že ich postavili vedľa seba vo východnom krídle ale orientovali južne. Vo vnútri miestnosti pod podlahou, ktorá nie je v najlepšom stave, (obraz č. 14.) sme našli veľké množstvo kostíc, čo potvrdzuje hypotézu, podľa ktorej táto miestnosť slúžila ako refektár. Zvyšky podlahy narušilo niekoľko menších aj väčších jamiek, ktoré boli z časti vykopané z úrovne. V jednom z týchto výkopov sme našli jednu z najreprezentatívnejších nálezov, hrniec, ktorý sa dá skoro celý poskladať, tiež železný depot. Ide o bronzovú rúrkovitú výlevku so zvieracou hlavou (obraz č. 15.), ktorá mohla byť súčasťou bronzového džbána, podľa formálnych znakov pochádza z 15-16. storočia, tiež čapy so zvieracou hlavou a rúrkovité výlevky z bronzu, ale podobné figurálne ozdoby poznáme už aj z 13. storočia, pochádzajú z dominikánskeho kláštora v Roskilde v Dánsku.

V 5. sonde sme našli severo-južnú deliacu stenu južného krídla, (obraz č. 16.) vedľa *in situ* stopy podlahy, ktorú sekundárne vytvorili zo škridle. Tiež v juhovýchodnom rohu sondy sme odkryli 2-2.5 m široký kamenný rad. Nachádza sa na nej hrubá vrstva dreveného uhlia, čo značí, že pravdepodobne ide o základy pece. Je zaujímavé, že ani deliaca stena, ani základy pece sa nenachádzajú na spodine, ale na zlomkovom dovŕšení jamy, ktoré je cca 1.5 m nižšie od podlahy krížovej chodby. Zatiaľ nepoznáme presné rozmery tejto jamy, len jej západný a

východný okraj: jeden sa nachádza pred západnou stenou východného krídla, druhý končí pod základmi deliacej steny. Nad ním sme odkryli tehlový odpad, a vrstvu žltej farby. Tieto vrstvy už narazili do základov stien, čiže sú staršie od nich a jednoznačne sa viažu s miestnosťou, kde sa používala pec (kuchyňa alebo *calefaktórium*). Samotnú jamu sme doteraz nevedeli dať do súvislosti s južným krídlom kláštora, mohla byť časťou niekdajšej pivnice.

Kostol

Výskum v roku 2007 nemal za úlohu preskúmať územie niekdajšieho kostola, napriek tomu sme sa tam museli rozhliadnuť kvôli elektrickému vedeniu. V 7. sonde na území sakristie pod 0.5 metrovov vrstvou humusu sa objavila kamenistá spodina a skalnatý povrch. Na tomto mieste sme našli len severojužné uzatvorenie sakristie a v smere na sever dva hroby. (obraz č. 17.)

Archeologický výskum priniesol nielen nové poznatky na spresnenie niekdajšieho pôdorysu, ale stretli sme sa aj s otázkami, na ktoré ešte nemáme odpoveď. V blízkej budúcnosti môžeme získať ďalšie informácie pomocou výskumu menej narušených častí kláštora, čiže na území južného krídla, krížovej chodby a kostola – tu neočakávame veľké objavy, pravdepodobne nájdeme len stopy základného muriva.

Resumé

Archeologický výskum cistercitského kláštora v Zirci v roku 2007

Výskum v roku 1912 podľa vtedajšej všeobecnej praxe sa zamerával len na budovy. Na základe vtedajšej dokumentácie je zrejmé, že výskum nebol úplný. Vďaka pôdorysu z roku 1912 máme otázky týkajúce sa základnej rekonštrukcie komplexu.

Terajší výskum bol zameraný v prvom rade na východné krídlo kláštora, aby sme mohli zachrániť a zakonzervovať ruiny. Kvôli nepresnosti predchádzajúcej dokumentácie bolo od začiatku otázne, či na niekdajšom pôdoryse úseky stien v miestnostiach pri východnej stene v smere východ – juh sa nachádzajú oporné piliere. V najlepšom stave sa zachoval druhý oporný pilier v juhovýchodnom rohu kapitulnej siene. Ak vzorky omietok potvrdia naše hypotézy, tak môžeme tvrdiť, že východné krídlo kláštora bolo dodatočne rozšírené. V teréne sme našli okrem vybraných základov známych stien aj pokračovanie v južnom smere. Podľa všeobecných noriem výstavby cistercitských kláštorov v Európe je možné, že nájdená miestnosť slúžila ako opátov dom. Medzi podstavcami pilierov sme našli na východ od nich dva a západne od južného podstavca jeden hrob – boli narušené, ale okrem toho sa tam nachádzali aj ďalšie zatiaľ nepreskúmané. Jedna hrobka patrila dieťaťu vo veku 4-5 rokov: pod kostrou sa nachádza kôra, na ktorej sme si mohli všimnúť stopy zlatej niťky.

Okrem overenia autenticity východného krídla archeologický výskum prebiehal aj vo východnej krížovej chodbe a v južnom krídle, tieto miesta ešte neboli preskúmané.

Archeologický výskum priniesol nielen nové poznatky na spresnenie niekdajšieho pôdorysu, ale stretli sme sa aj s otázkami, na ktoré ešte nemáme odpoveď. V blízkej budúcnosti môžeme získať ďalšie informácie pomocou výskumu menej narušených častí kláštora.